

СУТНІСТЬ І МОЖЛИВОСТІ МЕТОДУ ІНДИКАТИВНОГО ПЛАНУВАННЯ В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

Микола Меркулов

доктор економічних наук, доцент

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ORCID: 0000-0002-3095-189x

Проведено узагальнення методів державної промислової політики та її вплив на фактори модернізації промислових підприємств. Представлено класифікацію методів, яка побудована за признаком впливу на модернізаційні фактори: маркетингові, організаційно-управлінські, фінансово-економічні, техніко-технологічні, інформаційні, соціальні, наукові. Ефективний вплив державних методів на фактори модернізації забезпечується оптимальним співставленням, науковим обґрунтуванням вибору заходів впливу.

Показано, що еволюція форм і методів державного втручання в економічне життя в ринкових умовах призвела до використання інструмента індикативного планування. Вказано на необхідність його використання на національному, галузевому, регіональному рівнях. При цьому звернуто увагу на використання цього інструменту на рівні потужних промислових підприємств, що забезпечується системою наукових знань, а також включає у свій склад: аналіз стану підприємства, тенденції його динаміки, фінансове забезпечення процесу модернізації основного виробництва, наявність новітніх розробок, забезпечення паралельного здійснення процесів модернізації виробництва і переходу на нову продукцію.

Визначено коло об'єктів індикативного державного планування: структура суспільного виробництва, соціальна сфера, народонаселення, природні ресурси, національна безпека, темпи росту, структура матеріального виробництва. У якості важливого об'єкта державного індикативного планування підкреслено проведення модернізації вітчизняних промислових підприємств всіх форм власності. Системний підхід у державному управлінні та індикативному плануванні включають у свій склад: загальні та спеціальні методи управління (промислова політика) і планування; встановлення горизонтальних зв'язків в інтегральній взаємопов'язаній системі господарюючих суб'єктів; визначення в підсистемах факторів модернізації та методів і заходів мотивації модернізації; наявність вертикальних зв'язків між підсистемами, між планами на різних ієрархічних рівнях.

Ключові слова: *планування, індикатор, метод, модернізація, держава, ресурс, структура, виробництво.*

Постановка проблеми. Умовою появи управління як якісної однорідності (цілого) на будь-яких ієрархічних щаблях є застосування його об'єктивної складової – функції планування. Необхідність індикативного планування в ринкових умовах обумовлена суспільним характером виробництва, сформованим в результаті його інтеграції і централізації; підвищенням частки суспільного (колективного) споживання, потребою забезпечення макроекономічної збалансованості, стійкості, ефективності економіки, ускладненням міжгалузевих і регіональних зв'язків; необхідністю підтримання раціональних пропорцій в народному господарстві, в регіоні, діяльністю держави як суб'єкта ринкових відносин, роль якого в протіканні соціально-економічних процесів глобально зросла, а державна політика перетворилась в фактор стабілізації суспільства.

Відсутність планування в державному управлінні рівнозначно анархії, тому що ринкова економіка не здатна до саморегулювання, особливо в кризових умовах, ринок не забезпечує макроекономічну збалансованість і стійкість. Існує пряма та безпосередня залежність між економічною політикою держави та рівнем розвитку ринкових відносин: чим вище рівень розвитку ринкових відносин, тим багатогранніше та складніше стає діяльність

держави в економічній сфері. Подолання протиставлення держави і економіки, держави і ринку можливо тільки на основі ефективного поєднання директивних, індикативних і ринкових регуляторів економічної динаміки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автор під час підготовки даної публікації спирався на праці слідуючих фахівців: Булкін І. [2], Грузнов І. [3], Лайкер Дж. [6], Локтев К. [7], Петрович Й. [8], Підоймо Л. [9], Пітерс Т. [10], Робакова Л. та її колеги [11], Шушкова Ю. [12]. Так, Грузнов І., роблячи наголос на якість економічного обґрунтування створення нової продукції, вказує: «Економічний ефект від створення, виробництва і використання нової техніки представляє собою сумарну економію всіх виробничих ресурсів, тобто сукупної суспільної праці (живого і уречевленого у засобах виробництва)» [3, с. 393]. Робакова Л. П. та ін. проводять класифікацію витрат «інноваційної діяльності за окремими сферами діяльності, за етапами інноваційного процесу, учасниками створення інноваційного процесу, за економічними елементами, за характером витрат, за порівнянням нового виробу з аналогами, що дозволяє здійснити конструкцію інформаційної моделі в частині облікового забезпечення щодо витрат інноваційної діяльності, пов'язаних з розробкою інноваційного продукту» [11, с. 78]. Булкін І. підкреслює: «Економічний зміст показника частка витрат на технологічні інновації в обсязі реалізованої продукції полягає в індикації поштовху, який надає виробництву здійснення інновацій» [2, с. 17]. Шушкова Ю. В. утверджує: «За створення умов технологічної модернізації економіки відповідальна система державного управління» [12, с. 21]. Також вона підкреслює: «...що в Україні несформованою залишається система стратегічного планування технологічної модернізації економіки, відсутніми – конкретні інструменти та механізми регулювання, джерела та обсяги фінансово-ресурсного забезпечення, невизначеними – чіткі вимірники результативності регулювання, актуалізувалася необхідність перегляду положень базових нормативно-правових актів, які регламентують інноваційно-технологічну діяльність, зокрема в напрямі підсилення ефективних інструментів стимулювання та підтримки розвитку інноваційно-технологічної діяльності, фінансування наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності» [12, с. 21-22]. Петрович Й., розглядаючи розвиток організаційно-виробничих систем в умовах динамічного ринкового середовища, наполягає на методі програмно-цільового планування випуску певної промислової продукції, який забезпечує комплексність і безперервність процесу планування [8, с. 233]. Лайкер Дж., узагальнюючи командний досвід роботи компанії «Тойота», підкреслює: «Мета – мати змогу інвестувати в майбутнє та продовжувати робити свою справу. Це і є мета наших інвестицій» [6, с. 110]. Пітерс Т., сучасний гуру менеджмента, підкреслює схильність до планування у сучасних умовах: «...з часом, ми стали поклонятися... «плану» ... Виграє кращий план! Я перебільшую, але не набагато» [10, с. 308]. Локтев С. визначає слідуючи основні ознаки типу планування: (1) ступінь невизначеності, (2) часова орієнтація, (3) горизонт планування, (4) значення у плановій діяльності організації [7, с. 56-57].

Мета статті: узагальнити методи промислової політики через визначення факторів модернізації промислових підприємств, а класифікацію саме методів побудувати за признаком впливу на модернізаційні фактори.

Завдання статті: на основі характеру особливостей сучасної промислової політики визначити сутність і можливості методу індикативного планування в процесі освоєння принципово нової промислової продукції.

Виклад основного матеріалу. В країнах з розвинутими ринковими відносинами держава активно впливає на функціонування національної економіки і підтримує бажаний режим економічної динаміки. Аналіз позитивного зарубіжного досвіду дозволяє зробити відповідні висновки. Індикативне планування підпорядковано загальнонаціональній місії – створенню сприятливих умов життя, направлено на досягнення економічного зростання, поліпшення соціальних параметрів. До речі, Оксфордський словник надає нам слідуюче визначення індикативного планування (indicative planning) – прагнення стимулювати

економічне зростання шляхом впливу на очікування; робить спробу поєднати переваги децентралізації та централізованого планування. Автор словника також дає окремі пояснення: прогнозування технічного прогресу та зміни смаків сумнівно, що індикативне планування може діяти краще у порівнянні з простим проголошенням загальних цілей макроекономічної політики [1, с. 369].

Цілі соціально-економічного розвитку на певному історичному етапі відображають необхідність вирішення загальнонаціональних задач: досягнення економічної незалежності, забезпечення повної зайнятості, розширення міжнародного співробітництва та ін. відповідно до прийнятих пріоритетних напрямків державної політики розробляються довгострокові, середньострокові, річні плани. Планові показники і розрахунки засновані на системі національних рахунків, що забезпечує узгодженість, обґрунтованість масштабного індикативного планування. Плани дезагрегуються по галузям (в тому числі промисловості), регіонам, окремим економічним суб'єктам. По найважливішим завданням можуть установлюватися конкретні планові завдання, що мають інвестиційну спрямованість. Держава має матеріальні і фінансові ресурси для забезпечення планів. Наукову обґрунтованість державного індикативного планування забезпечує аналіз ринкової ситуації, положення справ в галузях, регіонах, на великих підприємствах національного значення. Розгалужена організаційна структура, демократичний процес планування обумовлюють масштабну планову роботу по розробці та експертизі планів.

Загальновизнане теоретичне наукове обґрунтування індикативного планування в Україні відсутнє. Це пояснюється розбіжністю в поглядах вчених на масштаби та інструменти впливу держави на економіку галузей, регіонів, підприємств; на співвідношення між централізацією та децентралізацією в управлінні ринковою економікою; на оптимальне поєднання заходів спонукання та примусу в механізмі забезпечення програм в умовах особистої власності, ринкових відносин, які слугують перепорою серйозним спробам використання примусових заходів, направлених на обмеження свободи підприємництва. Не сформульовані уявлення про економічні процеси, які з більшою ефективністю управляються ринковими механізмами, і про ті ситуації, де втручання держави необхідно.

З цього приводу слід навести слідуючи визначення базових понять:

– регулювання економіки індикативне – вплив держави на виробництво за допомогою економічних важелів [5, с. 758];

– індикативне планування – одна з форм державного регулювання ринкової економіки, в якому виділяються два типи планів: кон'юнктурний і структурний. Сутність першого у забезпеченні економічної рівноваги на ринку, тобто високої зайнятості, рівноваги платіжного балансу, стабілізації цін тощо. Структурне планування розглядалось як засіб досягнення певних структурних змін в економіці і полягає в тому, що для забезпечення розвитку пріоритетних галузей, які потребували значних інвестицій, держава планувала державні інвестиції, стимулювала приватні інвестиції та розробку кількісних завдань для галузі [4, с. 651].

Еволюція форм і методів державного втручання в економічне життя в ринкових умовах привела до використання планування, адекватного характеру капіталістичного виробництва. В науковому середовищі це планування називається індикативним [9, с. 29]. Більшість економістів визначають його як орієнтовного. Характеристики «орієнтовного», «рекомендаційного» означають встановлення орієнтирів (в перекладі з англ. – landmark), видачу рекомендації (recommend). Загальноприйнятий термін «indicative» (в перекладі з англ. – показник) – кількісно-якісна характеристика соціально-економічних явищ і процесів; в перекладі з нім. «indikativ» – дійсного способу (вказівний, який вказує, що позначає). Як бачимо термін «індикативне» не цілком відображає особливості планування як орієнтовного, рекомендаційного, не примусового, «без зубів» і т.п. Точніше воно вказівне, що вказує, тобто позначає дію, яка відбудеться в майбутньому. Крім того індикативним називають планування

на національному, галузевому, регіональному рівнях, а воно здійснюється органами державного управління. Отже, інша особливість цього виду планування в тому, що воно загальнонаціональне, суспільне, загально регіональне, державне. Термін «державне» не застосовується по відомим ідеологічним міркуванням, певною мірою через ототожнення його сутності з директивним соціалістичним плануванням. Ця помилка багатьох економістів викликана недостатнім теоретичним обґрунтуванням державного індикативного планування в сучасних ринкових трансформаційних умовах України [2;11].

Зміст сутності індикативного державного планування залишається дискусійним. Під державним індикативним плануванням нами розуміється пізнання органами державного управління майбутніх явищ і передбачення відповідних дій, спрямованих на задоволення потреб та інтересів суспільства, регіонів, підприємств, на основі вивчення ефективності економічних процесів, причинно-наслідкових зв'язків. Планування модернізації економіки, в тому числі і індикативне, базується на концепції і теорії модернізації підприємств. Концепція передбачає розвиток системи шляхом якісних, незворотних, спрямованих перетворень і розв'язок на цій основі протиріч (проблем); включає в себе відповідні цілі (економічне зростання і зростання соціальних параметрів), стратегії і пріоритети модернізації (науково-технічний прогрес, гармонізація інтеграційних процесів).

Теорія модернізації підприємств забезпечує планування, в тому числі і індикативне, системою наукових знань, всебічно відображають цілісну картину процесу перетворення сукупності підприємств, що включають в себе аналіз стану підприємств, тенденції їх динаміки, синтез попередніх етапів розвитку, параметри стану підприємств, взаємозв'язку, взаємодії, умови «союзу», схожі та не схожі риси. Головні протиріччя: приховані, потенційні і актуальні, ступінь їх інтенсивності, гостроти, зрілості; протилежності, проблеми (в тому числі переважаючі); фактори і принципи модернізації; можливості і механізми вирішення проблем; кількісні і якісні зміни в системі; оцінки результатів позитивних і негативних змін, їх оборотності, аналіз «стрибків».

Прикладом науково обґрунтованої політики з відповідними заходами індикативного планування на протязі останніх двадцяти років демонструє ПАТ «Одескабель»: слідкуючи за тенденціями світового ринку телекомунікацій, представляє на ринок України та ЄС кабелі нового покоління для обладнання і мереж нового покоління (New Generation Network – NGN) – волоконно-оптичні кабелі, LAN-кабелі.

Приватна власність і ринкові відносини перешкоджають використанню примусових команд; директивність управління з боку держави залишилася в минулому. Державне керівництво за допомогою планування в ринкових умовах пов'язує взаємодію, погоджує інтереси окремих господарюючих конкуруючих суб'єктів (галузей, регіонів, підприємств), проводячи всі види політики держави: бюджетну, промислову, зовнішньоторговельну і інші. Важливим методологічним принципом державного планування в умовах ринкової економіки має стати узгодження державою (органами державної влади) змін в економіці з представниками основних соціальних сил суспільства, підприємцями, працюючими на основі ділового соціального партнерства.

Науково обґрунтовані державні індикативні плани об'єктивно відображають майбутні оптимальні економічні процеси, вибрані з безлічі альтернатив, досить стійкі до змін навколишнього середовища (характеризуються допустимим рівнем ризиків, піддаються обмеженню шляхом впровадження заходів з управління ризиками), що впливають на відтворення, фінансову сферу, виробництво і накопичення. Основним методологічним принципом, що відображає сутність індикативного державного планування, є активність. Система індикативних державних планів будується виходячи з пірамідальної часової схеми: довгострокові прогнози і плани складають основу побудови середньострокових, а середньострокові – основу короткострокових річних планів.

Коло об'єктів індикативного державного планування досить широке: структура суспільного виробництва, соціальна сфера, народонаселення, природні ресурси, національна

безпека, темпи зростання і структура матеріального виробництва та інші об'єкти. Якісне зростання матеріального виробництва залежить від розвитку промисловості, тобто сукупності його промислових підприємств. Окремим об'єктом державного індикативного планування повинна, по-видимому, стати модернізація промислових підприємств усіх форм власності.

З філософської загальнометодологічної точки зору індикативне державне планування забезпечує взаємодію частини і цілого, зв'язок між частковими, обмеженими ресурсами держави і досягненням поставленої мети. Державне планування часткове. План передбачає не ліквідацію ринку і його законів, а сприяння ринку за допомогою заходів економічної політики. За допомогою певної, лімітованої частини безпосередньо контрольованих ресурсів держава намагається впливати на розвиток всіх елементів господарського організму. Ступінь частковості державного індикативного планування, невизначеності досягнення цілей тим більше, чим менше ресурсів, мотиваційних стимулів в руках держави.

Оскільки методи промислової політики впливають на ті чи інші чинники модернізації промислових підприємств, то класифікацію методів доцільно побудувати за ознакою впливу на модернізаційні чинники: маркетингові, організаційно-управлінські, фінансово-економічні, техніко-технологічні, інформаційні, соціальні, наукові. Ефективний вплив державних методів на фактори модернізації забезпечується оптимальним їх поєднанням, науковим обґрунтуванням вибору заходів впливу.

Висновок. Слід визнати, що протягом усіх років незалежності не вироблені теоретично обґрунтовані і практично дієві заходи промислової політики, що обертається нереальністю програм реформування. Висновок підтверджується, наприклад, протиріччям, що виникли в ході реформ, між заходами фінансової стабілізації реального сектора і заходами промислової політики. Системний підхід в державному управлінні та індикативному плануванні реалізується системою методів, яка включає в себе: загальні, загальнонаукові і приватні методи управління (промислової політики) та планування; встановлення горизонтальних зв'язків в інтегральній взаємозалежній системі господарських об'єктів; в підсистемах: фактори модернізації і методи, заходи мотивації модернізації; наявність вертикальних зв'язків між цими підсистемами, між планами на різних ієрархічних рівнях: національному та регіональному, між планами різних часових горизонтів: довгостроковими, середньостроковими, короткостроковими.

Дані матеріали запропоновано у межах досліджень, які проводяться за НДР «Наукові основи управління процесом диверсифікації виробництва на промисловому підприємстві» (№ ДР 0118U007239).

Література

1. Блэк Дж. Экономика: толковый словарь. Москва: ИНФРА-М, 2000. 840 с.
2. Булкін І. О. До оцінювання інновативності галузевого розвитку в промисловості України. *Проблеми науки*, 2015. № 8. С. 2-18.
3. Грузнов И. И. Управление процессами исследования и разработки инноваций: монография. Одесса: Полиграф, 2007. 434 с.
4. Економічна енциклопедія. Відп. Ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2000. Т. 1. 864 с.
5. Загородній А. Г., Вознок Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ: Знання, 2007. 1072 с.
6. Лайкер Дж. К. Філософія Toyota. 14 принципів роботи, злагодженої команди. Пер. з англ. Київ: Наш формат, 2017. 424 с.
7. Локтев С. А. Аналитическое планирование как основа производственного менеджмента предприятий в условиях нестабильной среды: монография. Новосибирск: ИЭОПП СО РАН, 2003. 276 с.

8. Петрович Й. М. Управління діяльністю організаційно-виробничих систем: навч. посібник. Київ: Знання, 2013. 510 с.
9. Пидоймо Л. П. Индикативное планирование модернизации промышленных предприятий в рыночных условиях. *ИТР*, 2003. № 2 (26). С. 28-29.
10. Питерс Т. Представьте себе! Превосходство в бизнесе в эпоху разрушений. Пер. с англ. Стокгольмская школа экономики в СПб., 2005. 352 с.
11. Рибакова Л. П., Симочко М. І., Югас Е. Ф. Класифікація витрат підприємств на освоєння нової продукції. *Формування ринкових відносин в Україні*, 2019. № 9. С. 75-80.
12. Шушкова Ю. В. Аналіз інституційного забезпечення технологічної модернізації економіки України. *Інвестиції: практика та досвід*, 2020. № 4. С. 18-22.

REFERENCES

1. Black J. (2000). *Economics: an explanatory dictionary*. Moscow: INFRA-M, 840 p.
2. Bulkin I. (2015). To assess the innovation of industry development in industry of Ukraine. *Problems of Science*. № 8. P. 2-18.
3. Gruznov I. (2007). *Management of research and development of innovations: a monograph*. Odessa: Polygraph. 434 p.
4. *Economic encyclopedia*. (2000). Resp. Ed. S. Mocherny. Kyiv: Academy, Vol. 1. 864 p.
5. Zagorodniy A., Voznok G. (2007). *Financial and economic dictionary*. Kyiv: Znannia. 1072 p.
6. Liker J. (2017). Toyota's philosophy. 14 principles of work, coordinated team. Per. from English Kyiv: Nash format, 424 p.
7. Loktev S. (2003). *Analytical planning as a basis for production management of enterprises in an unstable environment: a monograph*. Novosibirsk: IEOPP SB RAS, 276 p.
8. Petrovich J. (2013). *Management of organizational and production systems: textbook. manual*. Kyiv: Knowledge. 510 p.
9. Pidoymo L. (2003). Indicative planning of modernization of industrial enterprises in market conditions. *UTP*, № 2 (26). Pp. 28-29.
10. Peters T. (2005). *Imagine! Excellence in business in an era of destruction*. Per. with English Stockholm School of Economics in St. Petersburg. 352 p.
11. Rybakova L., Simochko M., Yugas E. (2019). Classification of costs of enterprises for the development of new products. *Formation of market relations in Ukraine*. № 9. P. 75-80.
12. Shushkova Yu. (2020). Analysis of institutional support of technological modernization of Ukraine's economy. *Investments: practice and experience*. № 4. P. 18-22.

Merculov M. Essence and possibilities of indicative planning method in the process of industrial policy formation

During all the years of independence, theoretically sound and practically effective measures of industrial policy have not been developed, which turns into unrealistic reform programs. The conclusion is confirmed, for example, by the contradiction that arose during the reforms between the measures of financial stabilization of the real sectors and measures of industrial policy. The system approach in public administration and indicative planning is implemented by a system of methods, which includes: general, general and private methods of management (industrial policy) and planning; establishment of horizontal connections in the integrated interdependent system of economic objects; in subsystems: factors of modernization and methods, measures of motivation of modernization; the presence of vertical links between these subsystems, between plans at different hierarchical levels: national and regional, between plans of different time horizons: long-term, medium-term, short-term.

Key words: *planning, indicator, method, modernization, country, resource, structure, production.*